

Вячеслав Корнієнко

УКРАЇНСЬКІ ГРАМОТИ XV ст. НА СТОРІНКАХ ЛУЦЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ XIV ст.

DOI: 10.5281/zenodo.6350372

Важливим джерелом для дослідження історії Руської Церкви та її матеріального становища в середньовічній Україні є грамоти, в яких або перераховуються реліквії чи інші предмети, що зберігаються в тій чи іншій церкві чи були їй передані, або ж у яких зафіксовано передачу на користь церкви земель або певного майна (десятини).

На сьогодні серед дослідників немає впевненості у тому, що тексти подібних грамот у Великому князівстві Литовському в XIV–XV ст. писались на окремих носіях та зберігались у монастирських архівах у вигляді хартій, адже всі подібні грамоти наразі відомі саме по записах на сторінках Євангелій, передусім на престольних, що надавало таким актам сакрального характеру та слугувало надійним свідченням їх справжності та непорушності¹. Причому грамоти вписувались до манускриптів безпосередньо у момент отримання дару, що зумовлювало присутність у цей момент у храмі особи/осіб, які робили пожертву; це посилювало значущість перед очима Господа укладеної між монастирем та жертводавцем угоди, замінюючи додаткові елементи верифікації грамоти – печатки та підписи². Тож дослідження подібних писемних джерел важливе не лише з огляду з'ясування майнового стану церкви та монастиря у певний історичний період, але й з огляду отримання додаткових відомостей для вивчення стану церковної ієрархії Руської Церкви, генеалогічних та біографічних студій родин жертводавців, історичної географії, історії мови тощо. Інформація, яка міститься у грамотах, незамінна для вивчення історії самого манускрипту, до якого їх вписано, адже це дозволяє точно встановити місцеперебування книги в конкретній церкві чи конкретному монастирі у певний історичний період.

¹ Докл. див.: А. И. Груша 'Вкладные записи XIV века в книгах Евангелия: акты или протоакты?' в *Русский Книжник*: [Сборник РГБ] / РГБ; Научно-исследовательский отдел книги и чтения; науч. ред. и сост. А. В. Кузьмин (Москва, 2015) 32–63.

² *Ibid.*, с. 47–48.

У контексті зазначеного вище варто звернути увагу на шість українських грамот XV ст., написаних на сторінках Луцького Євангелія другої половини XIV ст. Сам манускрипт нині захований у Російській державній бібліотеці (м. Москва) під шифром “Рум 112”³. Незважаючи на те, що Луцьке Євангеліє нині доступне для дослідження як у друкованому⁴, так і в електронному вигляді⁵, а грамоти, що написані на його сторінках, також були опубліковані⁶, останні, на жаль, опинились та продовжують перебувати на маргінесі української медієвістики. Можливо, основною причиною цьому стала та обставина, що вони з якоїсь причини не були включені до академічного видання українських грамот XV ст.⁷, хоча й залучались в якості джерела до складання словника української мови XIV–XV ст.⁸ та інших мовознавчих студій⁹. Отже, нагальною потребою є здійснення повноцінного наукового видання грамот Луцького Євангелія, адже опубліковані раніше тексти містять

³ Перший опис Луцького Євангелія див.: А. Х. Востоков, *Описание русских и словенских рукописей Румянцовского музея* (Санкт-Петербург 1842) 176–179. З новіших описів див.: Я. П. Запаско, *Пам'ятки книжкового мистецтва: Українська рукописна книга* (Л., Світ 1995) 262–264; *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в.* (Москва, Индрик 2002), вып. 1: *Апокалипсис – Летопись Лаврентьевская*, с. 294–297; В. Любащенко, ‘Церковні рукописи Галицько-Волинської Русі XII–XIV ст.: спроба узагальнення’ 4 (2011) *Княжа доба: історія і культура* 94–95. Там же див. основну бібліографію.

⁴ У 2011 р. в рамках видавничого проекту “Повертаємо в Україну культурну спадщину” видавництвом “Горобець” було здійснено високоякісне видання факсимільного типу: *Луцьке Євангеліє XIV століття / Луцкое Евангелие XIV века. Факсимильное издание* (К., Горобець 2011) 526 с., приложение.

⁵ *Отдел рукописей Российской государственной библиотеки*, ф. 256: *собрание рукописных книг Н. П. Румянцев*, № 112 <<https://lib-fond.ru/lib-rgb/256/f-256-112>> Дата звернення: 22 квітня 2021.

⁶ А. Х. Востоков, *Op. cit.*, с. 177–179 (шість грамот); *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографической комиссией* (Санкт-Петербург 1846) т. 1: 1340–1506 47, 103–104, 112 (п'ять грамот); А. И. Соболевский, *Очерки из истории русского языка*, (К. 1884) ч. 1 40–41 (три грамоти); В. Розов, *Українські грамоти* (К. 1928) т. 1: *XIV в. і перша половина XV в.* 75–76, 114 (дві грамоти); Я. П. Запаско, *Op. cit.*, с. 262, 264 (п'ять грамот); *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг*, с. 295–296 (п'ять грамот та переказ тексту шостої). Переказ змісту грамот здійснено у праці М. Петрова: Н. ПЕТРОВ, ‘Краткие сведения о монастырях Волинской епархии, в настоящее время не существующих (продолжение)’ (1867) 4 (16 октября) *Волинские епархиальные ведомости* 64–65.

⁷ *Українські грамоти XV ст.*, підготовка тексту, вступна стаття і коментарі В. М. Русанівського (К., Наукова думка 1965) 164 с. (Пам'ятки української мови XV ст.: серія юридичної літератури).

⁸ *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.*, т. 1: *a–м*, (К., Наукова думка 1977) 26, 29, 41, 47–48, 56.

⁹ Див.: W. KURASZKIEWICZ, *Gramoty Halicko-Wołyńskie XIV–XV wieku. Studium językowe z zasiłkiem funduszu kultury narodowej*, pod red. W. LEDNICKIEGO (Kraków 1934) 174 s. (Prace Polskiego towarzystwa dla badań Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu. Nr. 7).

низку розбіжностей з оригіналом. Така повноцінна публікація історичного джерела сприятиме його включенню до медієвістичних студій. На вирішення окресленого вище питання спрямована ця стаття.

З-поміж грамот на сторінках Луцького Євангелія найчастіше публікувався опис луцьким єпископом Олексієм майна Спасо-Преображенської церкви однойменного монастиря у с. Красному під Луцьком¹⁰. Саме завдяки цьому грамоту так чи інакше залучали до різноманітних наукових студій¹¹.

Першим публікатором грамоти О. Востоковим час її появи було віднесено до XVI ст.¹² Однак пізнє датування грамоти не було підтримане сучасниками, і вже під час публікації в “Актах, що мають відношення до Західної Росії” її було датовано приблизно 1429 р.¹³ Упорядники тому орієнтувались на ту обставину, що єпископ Олексій, який не згадувався серед ієрархічних списків луцьких владик, міг посідати катедру між єпископами Діонісієм, присутнім при виборах митрополита Григорія Цамблака у 1415 р., та Мартиніаном, згаданим у 1460 р.¹⁴

Незважаючи на гіпотетичний характер пропонованого датування, “згадка” луцького єпископа Олексія у 1429 р. міцно увійшла до праць з історії православної ієрархії¹⁵, звідки “перекочувала” до праць з публікації відповідної грамоти¹⁶, описів Луцького Євангелія¹⁷, історії монастиря¹⁸ та присвячених іншим питанням наукових студій¹⁹.

¹⁰ На сьогодні цього монастиря та храму вже не існує. Див.: П. О. Троневи́ч, М. В. Хілько, Б. Т. Сайчук, *Втрачені християнські храми Луцька* (Луцьк, Діксон 2001) 35–40.

¹¹ І. Свенцицький, *Нариси з історії української мови* (Л., Діло 1920) 45; Я. Н. Щапов, *Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI–XIV вв.* (Москва, Наука 1972) 266, прим. 184; *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.*, с. 29; И. А. Стерлигова, “Древнерусское церковное убранство по данным “Летописца Владимира Васильковича Волынского” в *Древнерусское искусство. Русь. Византия. Балканы. XIII век* (Санкт-Петербург, Дмитрий Буланин 1997) 271; О. Русина, *Студії з історії Києва та Київської землі* (К. 2005) 176.

¹² А. Х. Востоков, *Op. cit.*, с. 806.

¹³ *Акты, относящиеся к истории Западной России*, с. 47.

¹⁴ *Ibid.*, Примечания, с. 12, прим. 34.

¹⁵ Макарий (Булгаков) митрополит, *История Русской церкви* (Москва 1866) т. 4: *В период постепенного перехода ее к самостоятельности. 1240–1589*, отд. 1: *Состояние русской церкви от митрополита Кирилла II до митрополита св. Ионы или в период монгольский. 1240–1448*, кн. 1, с. 171; П. Строев, *Списки иерархов и настоятелей монастырей Российской церкви* (Санкт-Петербург 1877), стлб. 1043; Филарет (Гумилевский) архиепископ, *История Русской церкви* (Москва 1888), период 3-й: *от разделения митрополии до учреждения патриаршества (1410–1588)*, с. 25, прим. 23; Н. Д[урново], *Девятисотлетие русской иерархии 988–1888. Епархии и архиереи* (Москва 1888) 43.

¹⁶ Див.: А. И. Соболевский, *Op. cit.*, с. 41, прим. 1; В. Розов, *Op. cit.*, с. 114.

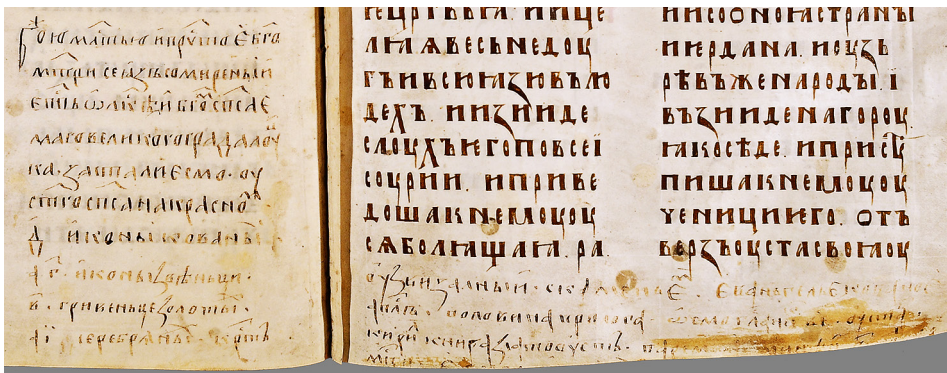
¹⁷ Я. П. Запаско, *Op. cit.*, с. 264; В. Любашенко, *Op. cit.*, с. 95.

¹⁸ С. Терський, *Лучеськ X–XV ст.*, (Л., Видавництво Національного університету “Львівська політехніка” 2006) 101. Щоправда, у додатку (с. 202) в переліку Луцьких єпископів дослідник вміщує згадку про єпископа Олексія під 1475 р. (див. нижче).

¹⁹ О. Русина, *Op. cit.*, с. 176.

Досліджуючи іменослов маргіналій Луцького Євангелія, О. Бірюліна²⁰ звернула увагу на згадку в документі 1475 р.²¹ про обставини поділу маєтків покійного князя Солтана Збарзького між Семеном Васильовичем та Михайлом Васильовичем, про які було відомо одному зі згаданих у листі свідків – “в[а]д[а]р[а]цѣ лѣцкомѣ Ѡлексѣю”²². Документована згадка луцького владики дозволяє віднести орієнтовний час появи опису майна Спасо-Преображенської церкви монастиря у с. Красному до 70-х рр. XV ст. Таке датування абсолютно не суперечить палеографії.

Текст грамоти написаний на нижніх берегах аркушів 42зв.–43 (мал. 1). Під час обрізання аркушів, вочевидь, після виготовлення нової оправи у XVII ст., закінчення останнього рядка на аркуші 43 було зрізане. Як зазначалось вище, грамота публікувалась неодноразово²³, проте між різними публікаціями спостерігаються різночитання у визначенні низки літер, у передачі знаків над літерами, титл або розділових знаків. У наведеному нижче тексті грамоти (та у наступних) вказуватимуться лише важливі відмінності між оригіналом та опублікованими прочитаннями, дрібні ж відмінності, часто зумовлені специфікою набору тексту у типографії, не розглядатимуться:

Мал. 1. Грамота луцького єпископа Олексія з описом майна Спасо-Преображенської церкви однойменного монастиря у с. Красному біля Луцька. 1470-ті рр.

²⁰ О. Бірюліна, ‘Іменослов покрайніх записів Луцького Євангелія: луцькі єпископи XV ст.’ (2013) 20 *Волинська ікона: дослідження та реставрація: Науковий збірник. Матеріали XX Міжнародної наукової конференції (м. Луцьк, 27–28 серпня 2013 року)* 318–323.

²¹ *Ibid.*, с. 319–320.

²² *Archiwum Książąt Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie*, pod kierownictwem Z. L. RADZIWIŃSKI, przy współudziale P. SKOBIELSKI, B. GORCZAK (Lwów, 1887, T. 1: 1366–1506) 71.

²³ А. Х. Востоков, *Op. cit.*, с. 178; *Акты, относящиеся к истории Западной России*, с. 47; А. И. Соболевский, *Op. cit.*, с. 40–41; В. Розов, *Op. cit.*, с. 114; Я. П. Запаско, *Op. cit.*, с. 262; *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг*, с. 295.

Бѡю²⁴ мѡпью і прѹпоє²⁵ бѡ|мѡпри се ѡзъ сомиреный²⁶ | єпѣ
 ѡлѣѣи бѡ спсає|маго²⁷ великого града лоу|ка · застали єсмо · оу |
 сѣпго спса на красно · | ѡ иконы кованы²⁸ · | а г · иконы з вѣнцы · |
 в · гривеньце золопѣ · | а їд²⁹ серебрны · крѣпъ |³⁰ оузвизалны³¹ ·
 с каменьє³² · євангельє кованоє · | аплъ · половина прилога³³ ·
 ѡсмогдѣнї вє · оустѣ · | кирї книга златооустъ³⁴ · паремѣ³⁵ · минѣ³⁶
 г³⁷ | мѣи · є<ваньгельє...>³⁸

Менш відомою залишилася ще одна грамота, яка має відношення до майна Спасо-Преображенської церкви монастиря у Красному – самого Луцького Євангелія. Текст був опублікований О. Востоковим³⁹, а у “Зведеному каталозі” він наведений у вигляді невеликих цитат у переказі його змісту⁴⁰. Причиною цьому стало вкрай погане збереження тексту, зумовлене не лише згасанням чорнила, але й спробою “проявити” текст у ХІХ ст.

²⁴ “Зведений каталог”: Бѡ.

²⁵ “Акти”: преуистоѣ.

²⁶ “Зведений каталог”: смиренны.

²⁷ “Зведений каталог”: спасаемаго, титло відсутнє.

²⁸ О. Востоков: кованы; “Акти”: кованыи.

²⁹ О. Востоков, “Акти”, О. Соболевський, Я. Запаско, “Зведений каталог”: ї (10); В. Розов: ї д(4). Внаслідок різничтань кількість срібних гривень коливалась від 10-ти до 4-х. Останній варіант, слідом за В. Розовим, прийняв Я. Щапов (Я. Н. Щапов, *Op. cit.*, с. 266, прим. 184). Зважаючи на те, що в якості сполучника автор грамоти використовує а, вірогіднішим видається тлумачити літери їд в якості числівника. Відтак, срібних гривень у храмі було все ж 14, а не 10 або 4.

³⁰ Від цього рядка текст перенесено на сусідній аркуш.

³¹ О. Востоков, “Акти”: оузвизалныи.

³² На думку І. Стерлігової, у грамоті згадано один з п’яти напрестольних хрестів із часточкою Древа Господнього, виготовлених на замовлення князя Володимира Васильковича та пожертвуваних ним волинським храмам: І. А. Стерлигова, *Op. cit.*, с. 271. Цю версію підтримали інші дослідники: ‘Реликвии по известиям русских летописей XI–XVII веков’, составление и комментарии М. А. Маханько и Е. М. Саенковой в *Реликвии в Византии и Древней Руси. Письменные источники. Сборник статей*, под. ред. А. М. Лидова (Москва, Прогресс-Традиция 2006) 336, прим. 43.

³³ “Акти”: пролога.

³⁴ О. Востоков, “Акти”, О. Соболевський, Я. Запаско, “Зведений каталог”: златоустъ.

³⁵ О. Востоков, “Акти”, В. Розов: паремѣ; В. Соболевський, Я. Запаско, “Зведений каталог”: парем....

³⁶ “Акти”: минѣи.

³⁷ О. Востоков, “Акти”, В. Соболевський, Я. Запаско: цифра пропущена; В. Розов: й.

³⁸ Далі аркуш обрізаний, збереглись тільки верхні частини літер. У О. Востокова над є поставлене титло, якого насправді немає. За верхніми частинами літер найвірогідніше реконструювати тут слово євангельє. Далі ще був текст, від якого помітні лише залишки нарядкових знаків.

³⁹ А. Х. Востоков, *Op. cit.*, с. 178.

⁴⁰ *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг*, с. 296.

Загалом у грамоті мовиться про те, що поставлений ігумен Спасо-Преображенського монастиря у Красному Феодосій, оглянувши майно ввіреного йому монастиря, виявив, що на Євангелії та на інших святостях срібло обдерте. Тому він, з його милістю владикою (вочевидь, луцьким єпископом) та іншими людьми, доклавшись та зібравши залишки срібла, оправив Євангеліє зібраним сріблом за дві копи грошей на спасіння своєї душі.

На жаль, виготовлена ігуменом Феодосієм оправа не збереглась, а манускрипт нині має оправу, виготовлену, ймовірно, наприкінці XVII ст.⁴¹ Вочевидь, саме тоді були обрізані сторінки, які знищили закінчення рядків грамоти. На час виготовлення нової оправи, як свідчать приписки на її внутрішній стороні⁴², манускрипт вже покинув межі Спасо-Преображенської обителі.

О. Востоков, щоправда під знаком питання, відніс час ігуменства Феодосія до XIV ст.⁴³, відтак і датував її умовно цим часом. Але на підставі палеографічних ознак грамоту найвірогідніше датувати кінцем XV – початком XVI ст.⁴⁴

Сама грамота виконана на останньому аркуші – 263зв. (мал. 2), текст повернутий по відношенню до сторінки на 90° проти годинникової стрілки, він розбитий на дві частини, вписані між стовпчиками Євангельських читань. Оскільки при виготовленні нової оправи краї аркушів були обрізані, то наразі відсутній початок тексту та закінчення його рядків.

<...>ДЕРЖАЛ ТРЪП<...>⁴⁵ | СЕ А СМІРЕНЬ ФЕДОСѢ ИГУМЕНЪ СПАКІИ
 КРАНОСѢКІИ ПРОТОПО БЫШИ КРЕМЕНЕЦКІИ ВО⁴⁶<...>|СКІИ ВЗА ЕСМИ СПІИ
 МАНАТЫ ПО Е НА КРАНО И ПОСТРІСТА⁴⁷ УВ ЫНОУЕКІИ УИ ПО ПА КОЛИ
 ПОДАН<...>|ЛЪ⁴⁸ МНЪ СЕ⁴⁹ СПІИ МАНАТЫ И ПОПИСУВАНО У ЦРКВИ РЪУИ
 ЦЕРКОНЫ⁵⁰ ѠНЕМШИ Ѡ⁵¹<...> | МОЕГО МАНАТЫ А МН ДАЛИ В ПІО УА
 ѠСМОПРА А НА ЕВАНГИ СРЕРО ПОДРАНО В<...>⁵² |⁵³ И НА ИИШИ СВЯТОПІИ

⁴¹ Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, с. 295.

⁴² На момент придбання у 1687 р. Луцьке Євангеліє перебувало у Стародубі.

⁴³ А. Х. Востоков, *Op. cit.*, с. 899.

⁴⁴ Дякую к. і. н. С. Волощенко за надані консультації. Див. також: *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.*, с. 56.

⁴⁵ У О. Востокова ця частина тексту відсутня.

⁴⁶ Зважаючи на наявний початок слова та його закінчення на початку наступного рядка, вірогідно реконструювати слово як **во<лодимир>скіи**.

⁴⁷ О. Востоков: **пострі а**.

⁴⁸ О. Востоков: **подаиъ**. Проте ліва частина **и** помітна наприкінці рядка, а на початку наступного помітний склад **лъ**. Тому в цьому місці вірогідніше реконструювати фразу **подан<ъ бы>лъ**.

⁴⁹ Це слово О. Востоков пропустив.

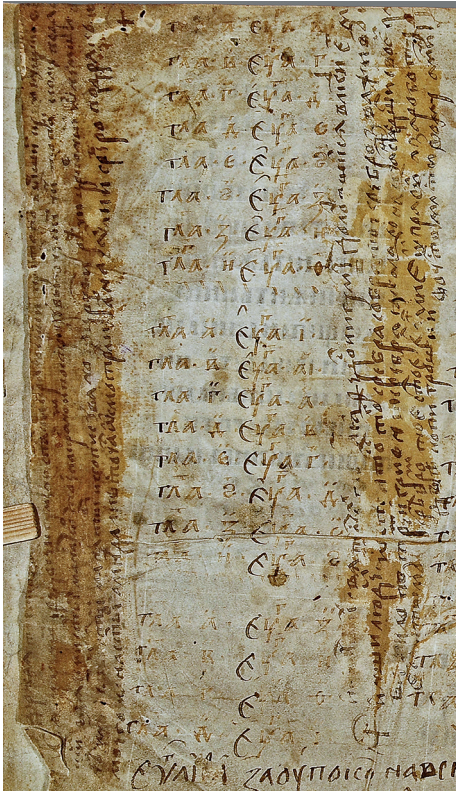
⁵⁰ О. Востоков: **церкони**.

⁵¹ Найвірогідніше реконструювати втрачену частину як **Ѡ<пъ>**.

⁵² Найвірогідніше реконструювати втрачену частину як **в<се>**.

⁵³ Після цього рядка текст перенесено трохи нижче.

по па іа фєдѡи игѹмѣ долѡвѣиѣ⁵⁴ влѣки є м<...>⁵⁵ | и инѣи⁵⁶ людѣ ·
 ѡстапо по сребра совра поє сребро зваживь и <...>|важило⁵⁷ по
 трѣи гривны сребра тако залѡ⁵⁸ на спасає дѣши своє а м<...>⁵⁹ | єсмы⁶⁰
 тымъ сребрѡ поє спѡє євѣлиє ѡправѣ⁶¹ а за робѡмѹ д<...>⁶² | двѣ⁶³
 копи грошни во утѣ мѣшивѡмѹ ами

Мал. 2. Грамота ігумена
 Красносілського
 Спасо-Преображенського
 монастиря Феодосія
 про виготовлення срібної
 оправы для Луцького Євангелія.
 Кінець XV – початок XVI ст.

Наступні чотири грамоти стосуються власне надання Спасо-Преображенському монастиреві матеріальних пожертв на утримання обителі.

Так, на нижньому березі аркуша 262 у два стовпчики виконана грамота, яка підтверджувала надання пінським князем та володимирським старостою Михайлом Костянтиновичем з власного двору, що знаходився у Зміїнцях, десятини з отриманих продуктів сільського господарства – рослин, птахів та тварин. Зазначені в тексті особи – князь Михайло Костянтинович, який зробив пожертву за правління короля Казимира та за луцького єпископа Євфимія, дозволяють відносно чітко вказати

⁵⁴ О. Востоков: долѡвѣиѣ.

⁵⁵ Найвірогідніше реконструювати обрізану частину як м<лѡпи>.

⁵⁶ О. Востоков: инѣи.

⁵⁷ Найвірогідніше реконструювати зрізану частину і початок наступного рядка як словосполучення: и <з>важило

⁵⁸ О. Востоков: мало.

⁵⁹ Втрачену частину ймовірно реконструювати як слова а м<ы>.

⁶⁰ О. Востоков: єсми.

⁶¹ О. Востоков: ѡправѣ.

⁶² Втрачену частину варто реконструювати як слово д<а>.

⁶³ О. Востоков: двѣ.

хронологічні межі надання пожитви. Так, Казимир IV Ягеллончик посів королівський престол у 1447 р.⁶⁴, а князь Михайло Костянтинович Курцевич був володимирським намісником у 1446–1451 рр.⁶⁵ В цьому написі загадковою залишається особа єпископа Євфимія, на що звернула у своїй праці увагу О. Бірюліна⁶⁶. Адже в часи володимирського намісництва Михайла Курцевича луцьку катедру посідав єпископ Єфремій, ім'я якого зафіксовано у документах 1446 та 1451 рр.⁶⁷. Це змушує припустити помилкове написання автором маргіналії імені луцького владики, адже слово “Євфимій” за збереженими частинами літер можемо відчитати впевнено, що між літерами **к** та **ѣ**, верхні частини яких збереглися, знаходиться вершина щогли та залишки верху петлі ліворуч, що не дозволяє реконструювати цю літеру як **р**, лише як **ф**. Незважаючи на помилку автора напису, час його написання можемо впевнено визначити в межах 1447–1451 рр.⁶⁸

Текст грамоти (мал. 3) витримав кілька публікацій, між якими спостерігаються певні розбіжності⁶⁹:

**Се ꙗ⁷⁰ князь миѡаилъ⁷¹ коспѡпинови|уѣ пиньскій · спа|роста ·
володѡме|рьскій · приѡаю | сѡпомоу сѡу · ѡ свое|го · дворьца · ѡ
зми|инца⁷² · десапиноу · | ѡзѡми пшеници | и рьжи · ѡ всеѣ⁷³ · дри|нѡ
· ѡ што⁷⁴ коли · приго|доуѣста⁷⁵ · оу дворѣ · | ѡ животинѡ · ѡ ѡ
гоу|сий · ѡ коурѣ · ѡп оу|пнича⁷⁶ · ѡ ѡ всего⁷⁷ · при|плодѣка · десапое**

⁶⁴ Див.: О. Русина, ‘Казимир IV Ягеллончик’ в *Енциклопедія історії України: у 10-ти т.* (К., Наукова думка 2007) т. 4: *Ка–Ком*, с. 22.

⁶⁵ Див.: Н. Яковенко, *Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна*, видання друге, переглянуте і виправлене (К., Критика 2008) 312.

⁶⁶ О. Бірюліна, *Op. cit.*, с. 320–321.

⁶⁷ *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Metryka Litewska = Литовская Метрика*, Užrašymų knyga 22, parengė Andrii BLANUTSA, Dmytro VASHCHUK, Darius ANTANAVIČIUS (Vilnius, Lietuvos istorijos instituto leidykla 2010) 19–20.

⁶⁸ В “Актах” грамота була датована 1489–1492 рр., хоча в примітках було висловлене припущення про можливість ранішого її датування на підставі згадки князя Михайла Костянтиновича в актах Литовської метрики у 1451 р.: *Акты, относящиеся к истории Западной России*, Примечания, с. 19.

⁶⁹ А. Х. Востоков, *Op. cit.*, с. 178; *Акты, относящиеся к истории Западной России*, с. 112; А. И. Соболевский, *Op. cit.*, с. 41; Я. П. Запаско, *Op. cit.*, с. 262 (помилково вказане розташування на аркуші 153); *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг*, с. 296.

⁷⁰ Я. Запаско: **ю**.

⁷¹ О. Востоков, “Акти”, В. Соболевський, Я. Запаско, “Зведений каталог”: **миѡаило**.

⁷² О. Востоков: **изминца**; В. Соболевський, Я. Запаско: **и зминца**; “Зведений каталог”: **и-зминца**; “Акти”: **изъ Млинца**.

⁷³ “Акти”: **своеѣ**.

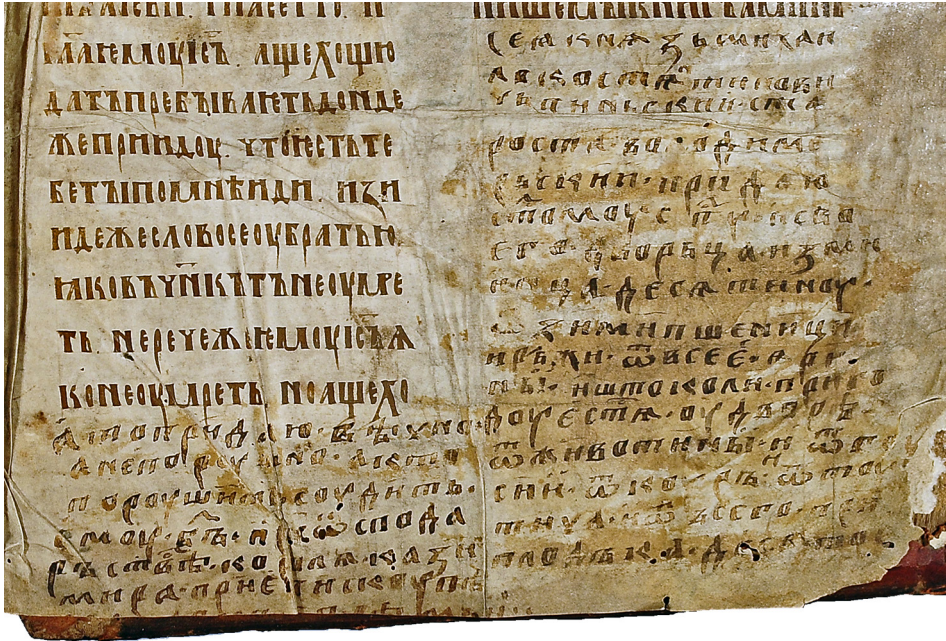
⁷⁴ Я. Запаско: **ѡто**.

⁷⁵ Я. Запаско: **при годоу є с(вл)тол**.

⁷⁶ О. Востоков: **поупнича**; “Зведений каталог”: **ѡ оупнича**; “Акти”: **ѡ пѣ<...>**.

⁷⁷ Я. Запаско, “Зведений каталог”: **всѣго**.

· 78 а по придаю · възую · | а непороушно · а кпо | пороушипъ соудипъ
| емоу · бѣ · при ѡспода|рѣспѣ · корола · кази|мира⁷⁹ · при епискоупъ
| <...>⁸⁰комъ ѡвѣмьї :

Мал. 3. Грамота пінського князя та володимирського старости Михайла Костянтиновича Курцевича про надання десятини з маєтку Зміїнців Спасо-Преображенському монастирю. 1447–1451 рр.

Подібну пожертву з власного двору, що знаходився у селі Серники, зробив волинський маршалок Олізар Кірдеєвич⁸¹ із дружиною Феодосією у 1486 р., про що було зроблено запис у два стовпчики на аркуші 205 (мал. 4)⁸²:

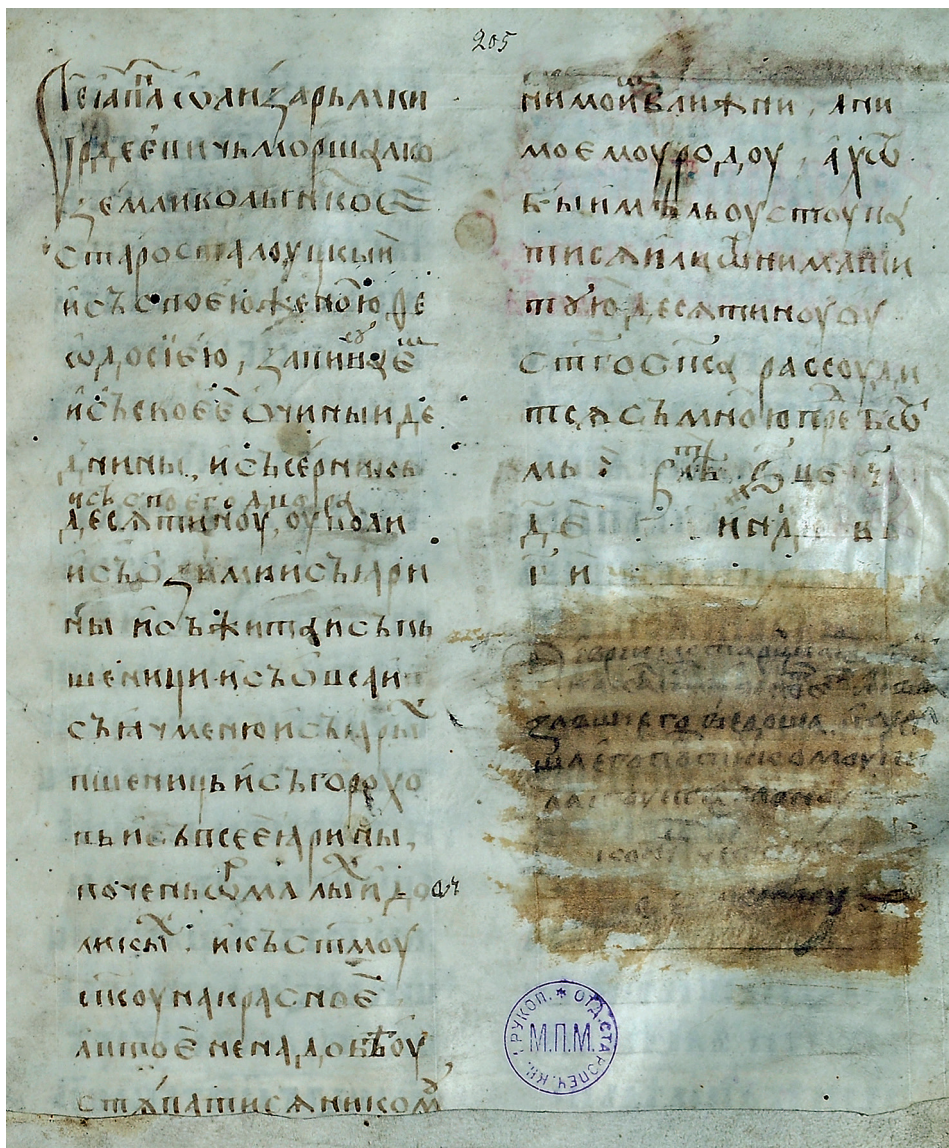
⁷⁸ Далі текст перенесений у лівий стовпчик.

⁷⁹ “Акти”: казимера.

⁸⁰ Нижній рядок зрізано, частина літер збереглась у вигляді верхніх фрагментів, відрізана повністю частина може бути відновлена як <лоуцк>омъ. У О. Востокова, О. Соболевського, Я. Запаса та “Зведеному каталозі” слово **лоуцкомъ** пропущене, в “Актах” пропущене і наступне слово **ѡвѣмьї**.

⁸¹ В. Полщук, ‘Перший маршалок Волинської землі (1463–1486) Олізар Шилович роду Кірдеєвичів: від геральдичної легенди до місця в соціальній ієрархії’ у *Thetrum humanae vitae. Студії на пошану Наталі Яковенко* (К., Laurus 2012) 189–195.

⁸² А. Х. Востоков, *Op. cit.*, с. 178; *Акти, относящиеся к истории Западной России*, с. 104; Я. П. Запаско, *Op. cit.*, с. 264; *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг*, с. 295–296.

Мал. 4. Грамота волинського маршалка Олізара Кірдеєвича про надання ним спільно з дружиною Феодосією десятини з мастку Серників Спасо-Преображенському монастирю. 1486 р.

Сѣ ꙗ ꙗ ѡлізарь м⁸³ кирдеевику моршалко | зѣмли волиѣко⁸⁴ | спароста лоуцкии | ѡсь своєю женою феѡдосією⁸⁵, запивѡаѣ | ѡсь своєю ѡуины и деѡнины, ѡсь сѣрнику | ѡсь своєю двора | десатиноу, оу поли | ѡ съ ѡзими ѡ съ ѡриѣны ѡ съ жита ѡ съ пышеници ѡ съ ѡвса ѡ | съ ѡуменю ѡ съ ѡрѣ | пшениць ѡ съ горохо|въ ѡ съ все ѡрины, | поуень ѡ малѣ ѡ до великѣ⁸⁶. ѡ къ сѣмоу | сѣсоу на красноѣ, | а в поѣ не надобѣ⁸⁷ оу|стапатиса⁸⁸ никоу⁸⁹ ни мой ближнѣ, ани | моѣмоу родоу, а хѡ | въ ѡмѣль оустоупа|тиса ѡли ѡнимати | пѣю десатиноу оу | сѣго сѣса рассуѡди|тиса съ⁹⁰ мнѡу прѣ вѡ|мѣ : В лѣ ꙗце · ѡ · дѣ⁹¹ инди въ | г⁹² и⁹³

Це не перша жертва Спасо-Преображенському монастирю від Олізара Кірдеєвича та його дружини Феодосії, адже кількома роками раніше – у 1483 р., родина пожалувала красносільській монашій обителі село Доросин. Грамоту про пожалування було вписано на аркуші 153зв. (мал. 5) в один стовпчик⁹⁴:

Сѣ азъ ꙗ ѡлиза кирдееви . маршѡко волиѣко зѣмль | спароста лѡцкии | с⁹⁵ женоу своєю феѡдосією записоуѡаѣ | на вѣки⁹⁶ вѣкѡ ѡмѣе | ѡуизнѣ нше⁹⁷ по єсть село | доросѣ⁹⁸ акѣ со всѣ на | все ꙗ сѣ в⁹⁹ соѣ маєпѣ | з¹⁰⁰ борпнюю зѣмлю | з¹⁰¹ нивами и сѣножа|ми¹⁰² сѣмѣ

⁸³ О. Востоков, “Акти”, Я. Запаско: літера м пропущена. Ймовірно, автор грамоти почав писати слово *маршалко*, пропустивши родове ім’я Олізара.

⁸⁴ “Акти”: *волинскоѣ*.

⁸⁵ “Зведений каталог”: *феѡдосією*.

⁸⁶ О. Востоков: *велики*. Склад *вѣ* дописаний пізніше іншим чорнилом та почерком.

⁸⁷ Первісно було записане *надобѣ*, потім *ѣ* була виправлена на *ѣ*.

⁸⁸ О. Востоков, Я. Запаско: *оустапатиса*; “Акти”: *уступатиса*.

⁸⁹ Від цього рядка текст перенесено на другий стовпчик.

⁹⁰ О. Востоков, Я. Запаско: *со*.

⁹¹ Я. Запаско: *ѡцѣд*.

⁹² Я. Запаско: літера *ѣ* пропущена.

⁹³ Я. Запаско: *ѣ*. Нижче тексту грамоти у правому стовпчику помітний невеликий згаслий текст вставки до євангельської оповіді.

⁹⁴ А. Х. Востоков, *Op. cit.*, с. 177–178; *Акты, относящиеся к истории Западной России*, с. 104; Я. П. Запаско, *Op. cit.*, с. 262, 264; *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг*, с. 295.

⁹⁵ “Акти”: *сѣ*.

⁹⁶ У міжрядковому просторі помітна літера *ѣ* під титлом. Вочевидь, писар прагнув написати спершу на *вѣноѣ*, замінив її потім фразою *на вѣки вѣкѡ*.

⁹⁷ “Акти”: *нашо*.

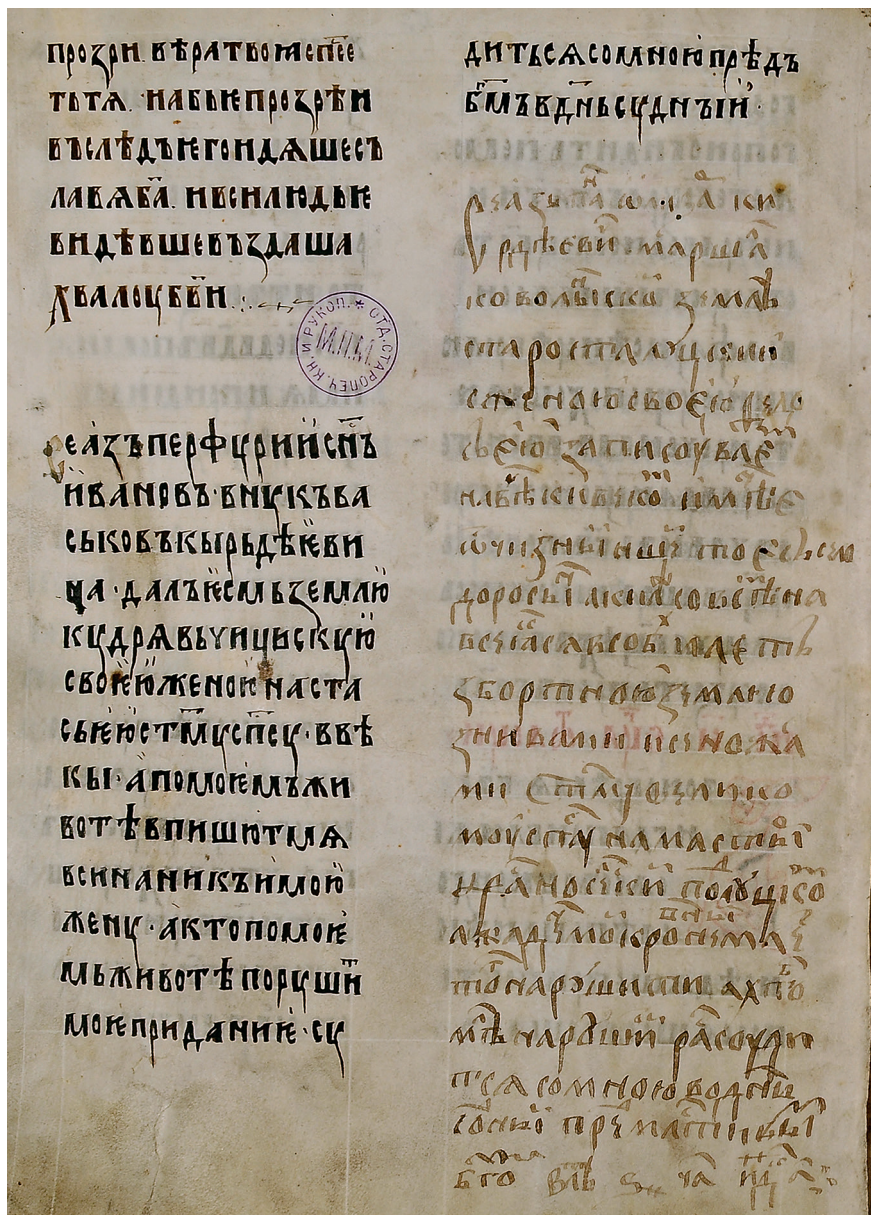
⁹⁸ “Зведений каталог”: *дорсѣ*.

⁹⁹ Я. Запаско: літера *в*.

¹⁰⁰ “Акти”: *зѣ*.

¹⁰¹ “Акти”: *зѣ*.

¹⁰² “Акти”: *сѣножатми*.

Мал. 5. Праворуч: грамота волинського маршалка Олізара Кірдеєвича про надання ним спільно з дружиною Феодосією села Доросин Спасо-Преображенському монастирю. 1483 р.
Ліворуч: грамота Порфирія Івановича Кірдеєвича про надання ним спільно з дружиною Настасією Кудрявицької землі Спасо-Преображенському монастирю. Перша чверть XV ст.

ВЕЛИКОМОУ СПОУ НА МАСТЫ | КРАНОСЕКИ ПО ЛЮЦКО | А ЖАДЕ МО КРОМ НЕ
 МАЕ | ПО НАРШНИИ А ХТО | МЪ НАРШИИ РАСОУДИТСА СО МНОЮ ВО ДНЬ
 | СОНЫ ПРЕ МЛПИВЫ | БГО В ЛЕЪ С УА¹⁰³ ИДЪА :

Неодноразові пожертви від родини Олізара Кірдеєвича Спасо-Преображенському монастирю у селі Красному були зумовлені тим, що підтримка обителі для них вже стала традиційною. Адже раніше монастир вже отримав пожертву від іншої родини Кірдеєвичів – Порфирія Івановича та його дружини Анастасії, які пожалували монашій обителі кудрявчицьку землю, за що їх імена мали бути вписані у синодик для поминання.

На жаль, дату цієї пожертви достеменно визначити складно, адже, на відміну від грамот Олізара, ця не містить прямого датування. Справу ускладнює те, що у родоводі Кірдеєвичів Порфирія Івановича, онука Василя, наразі дослідники не згадують¹⁰⁴. На підставі того факту, що дід Порфирія – Василь Кірдеєвич, згадувався у джерелах під 1358–1387 рр.¹⁰⁵, час надання пожалування найвірогідніше відносити до першої чверті XV ст.¹⁰⁶

Грамота розташована на аркуші 153зв. у лівому та верхній частині правого стовпчиків (мал. 5)¹⁰⁷:

Се азъ перфурій снѣ¹⁰⁸ | ѡвновъ · внукъ вл|ськовъ кырдыѣви|уа¹⁰⁹
 · даль ѡсмь землю | кудравьунцкскую | своєю женою наста|сьєю
 стму спсѣ · в вѣ|кы · а по моємъ животѣ впишут ма в синаникѣ ѡ
 мою | женѣ · а кто по моємъ животѣ поршѣ | моє приданиє ·
 сѣ¹¹⁰ дитса со мною прѣдъ | бмѣ в днѣ сѣднѣи ?

Отже, шість опублікованих вище грамот XV ст., вписаних на сторінках Луцького Євангелія XIV ст., містять важливі та унікальні відомості щодо становища Спасо-Преображенського монастиря у Красному біля Луцька, його земельних володінь, пожалувань, речей, що зберігаються у храмі, ім'я

¹⁰³ “Акти”, Я. Запаско: ꙗꙗ.

¹⁰⁴ Див., напр.: Н. Яковенко, *Op. cit.*, с. 140–148; *Kirdei* <<https://sites.google.com/site/slahtavkl/Altavet/k/kerdeie>> Дата звернення: 20 квітень 2021.

¹⁰⁵ А. ВОНИЕСКИ, *Herbarz polski* (Warszawa 1907) т. 10: *Kęstowscy–Komorowscy*, с. 41.

¹⁰⁶ В. Розов, *Op. cit.*, с. 75; *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.*, с. 26; *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг*, с. 296–297. Утім, в останньому виданні не виключена можливість віднесення верхньої межі появи грамоти до середини XV ст.

¹⁰⁷ А. Х. Востоков, *Op. cit.*, с. 177; *Акты, относящиеся к истории Западной России*, с. 104–105; А. И. Соболевский, *Op. cit.*, 40; В. Розов, *Op. cit.*, с. 75–76; Я. П. Запаско, *Op. cit.*, с. 262; *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг*, с. 295.

¹⁰⁸ Під титлом помітна надрядкова літера с, вписана, вочевидь, автором помилково.

¹⁰⁹ О. Востоков, О. Соболевський, В. Розов, Я. Запаско: *кырдыѣвица*. Первісно у тексті дійсно стояла ц, проте автором вона була переправлена на у.

¹¹⁰ Від цього місця текст перенесений на наступний стовпчик.

одного з ігуменів, про що не збереглося відомостей в інших писемних джерелах. Також грамоти дозволили уточнити імена та послідовність посідання катедри луцькими єпископами у середині та у другій половині XV ст., та, окрім того, відродити “втрачену” родову гілку волинського шляхетського роду Кірдеєвичів, не згаданої в інших писемних джерелах. Здійснена на сторінках цього видання наукова публікація важливого історичного джерела XV ст., сподіваємось, сприятиме залученню грамот до вирішення різнопланових питань медієвістичних студій, присвячених історії Луцька, Волині та всієї України доби середньовіччя.